

7328

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Dalarna

Mora sn

Kusnäs

7328

Andersson, By A. 1934.

ULM:s frigel. 19 Rödbröd.

10 H. 40

L.L.

Exc. S.B.

1. Dalarna.Mora.Svar på Landsmålsarkivets frågelistas
N: 19 av By Anders Andersson Nusnäs by: By A. Andersson.

Ink. 18/634.

I. Inledande frågor.

I ortens mål har ordet svagår betecknat Ordb.:
 missväxtår. År då skörden var bra om - år n.
 nämnas som godår. Det har funnits magasin
 i vilka säd från godår sparades detta kallades
 sockenmagasin. Uttryck för att man led brist
 på spannmål var, i amt gusslänä
~~det~~ i egamt knuppen. Nödbröd kallades
 det bröd som tillreddes under svagår ober-
 vande av vad det var gjort av. Som er-
 sättning för mjöl har använts: skar,
 rovor, potatis, halm, vitmåsa och märke.
 Dessa ersättningsmedel användes ärligen
 tills omkring 1850 härefter bara under
 svagår: sista gången som förskännt är 1868

Ordb.:

knopp

Torkens mål har ordet foderlos betecknat
brist på foder. Kreaturen säges vara öjt-
svullfiger = utsvultra. Korva ha ibland varit
så svaga om värarna att de ramlat om-
hull. när de skulle få ut grä bete. I som utdragg-
ning av kreaturs fodret har används, löv, lava,
vitmåssa, bark, ungbjörk och vide.

Ordb.;
svälta
ut

II. Bark.

I som födoämne för människor användes endast
fallbark - skar } för kreaturen både fall, rönn
och asp. Man tog även bark för andra ärendamål
såsom; granbark för garvning, almbark för
färgning, näver för skor och tak, granbark =
grälöp även för tak samt fjärbränning. Barken
togs i savningstiden på våren. Uttryck för att
träden sava = ä lop, arbetet att skilja barken från
stammen kallades läja ex. läj nävrä och

Ordb.;
skar n.

Ordb.;
gran-lop
m.
Ordb.;
läja st. v.

läj skavä o.s.v. Namn som jämman om
barklagning är shaväsn

Ordt.:
löja
sv. v.

III Barkens insamling och behandling.

Slät furubark kallas gladbark och skrovlig
grovbark, att taga furubark kallas läj skavä.
Man fölles åt i byalag till barktäkt, efter stor-
skiftet år 1846 tog man bark var och en på sitt.
Träden fälldes med hjälp av yea merendels
hjälptes två man åt om ett trä de höggo från var
sin sida, stubbarna blevo omkring en meter
höga, man tog de slätaste och kvistrenast
man fick tag i, särskilt bredskog, först
efter att man fältt omkring det det de an-
sågo sig behöva barkades träden, i detta
arbete deltog även kvinnorna. Ringar upp-
riktades på ca 1 meters avstånd från varandra
dessa gjordes med täljkniv. för att få lös

Ordb.;
 skava f.;
 skavskytta
 f.

shavu = barkstycket användes skavskjitu den
 var förfärdigad av järn c:a 2 tum framme i
 eggen, som även sljades, skaftet var böjt
 ungefär som en träsked och slutade med
 en pipa i vilken insattes ett skaft.

värsta barken frånskilldes i skogen. De av-
 barkade stammarna kallades shavlägur, de
 ansågos som dåligt byggnadsfimmer och
 användes mest som ved. Innebarkens = skavä
 frånskilldes omedelbart, härvid användes skav-
knäivren den var gjord av en gammal tic.

Ordb.;
 läje f.;
 skav n;
 skav-
 kniv

Barken hässjades i regel under tak där fick
 den torke ordentligt, om den hässjats under
 bar himmel och det regnade på den blev
 röd och ful. När ställdes på inner och ytter-
 bark lade man shavu över knä, ytterbarken
 strapades bort med skavkniven denna fick

Landsmålsarkivet Uppsala 7328 -
 By A. Andersson . 1934, MORA
 DAL.
 Frgl. 19

5.

ij slipas vass. Barken urlakades vid sjön eller
 än härunder förvarades den i säar. Torningen
 frös gick i bästugur = bastu. Den finaste
 skaven fick man vid roten, de nedersta
 barkstyckena kallades barkasser. Endast
 den glada barken användes åt kreaturen,
 den fika torke i hässjö, sönder hackades
 lades i byttor i lag med halm.

IV Barkmjöl och barkgryr.

Den tvära barken hackades mycket fint med
ackjärn = huggjärn på en stabb. Mjålet man
 fick kallades barkmjöl. Det har förekommit
 att man tillsammans malde bark och hela
sädeskärven avhuggen ett stycke under
av en sålunda en blandning av bark, horn,
halm och agnar. Barkgryr har troligen aldrig
 breetts här. Enn nämnda blandning teckades först i bastu.

Ord b.:
 asse
 m.

SB.

Ord b.:
 hack-
 järn

V Barkbröd

Barkbröd kallades skavbrö, det utbakades till kakor och bullar = fjockbull samt gräddades i ugn. Barkmjölet utblandades med kornmjöl, rågmjöl och mäk. Dagen fick nödig seghet av rågmjöl, samt kokat linfrö, den saltades något men brödet var sött, det förvarades vikt över en brösticka i härbrä. Man sade att man ej bäjdä = bidde på det som annat bröd.

Brödt.
skav-bröd

VI Bröd av andra nödbröddämnen än bark

Det var särskilt råg som som uppblandades med ax och halm mjölet kallades rågmjöl, dagen tillreddes som för vanlig linbröd, som bindämne i eller sega hade man anvok på linfrö, brödet utbakades så tunnt möjligt var. Jämför med var ä frågelista N° 16. Koffruktur och

7

lava har ej användts för tillredning av bröd.
 Av mästet bereddtes mäskbröd, dengen gjordes =
trädäi, av mästet, rågmjöl användes under ut-
 bakningen. Förvrigt har bröd även bereddts
 av havremjöl

Ordbr. i
mäsk-bröd

VIII. Bark som föder åt kreatur.

Kreaturen fingo även bark = skar samt
skarmjöl i-laggt i hackelen. Denna skar
 var man ej så nogad med, den hässjades
 i skogen = skarväsjet och hemfördes först
 fram på sommaren ibland även på vintern.

Den som fingo den som den var i stora stycken,
 åt de mindre kreaturen bröts eller hackades,
 den sönder.

IX. Andra födoämnen

Man samlade för vinterns behov ungtall,
 vide och björkris, som benämndes bäraräjsä

Detta buntades i härvar och förvarades under
 tak. Färrn fingr lövkvistarna och getterna
 ungtallen. Flästgödsel har även näst antitas
 som föda åt korerna, den har använt som närande
 och besprande för mjölkningen. Den gavs antingen
 i säran eller enbart, i så fall över stagen kokande
 vatten. Som hjälpfoder har även bladen från
rotfrukter samt potatis förkommit. Dessa torkades
 i hässje och förvarades under tak. Till slut ett
 par historier berättade av en nu 84-gumma i
 Nusnäs. Övannämnda gummas gammelmormor
 (mormors mor) har för sin dotter berättat bl. a.
 följande upplevelser: hon minns från sin ungdom
 då de på sju i följd icke fått tillräckligt
 med korn, utan måste äta barkbröd. Folket
 blev så undvånade att de dogo i stora
 massor, Och de friska fingr bära på lik

| är?

om söndagsmorgnarna till kyrkogården
 allt vad ^{de} fäddes (så mycket de orkade). Ja de blev
 så svänger = utmattade så (de) ärkä int
 bvidä inni fjörtjon / förmädde inte sjunga med
 i kyrkan /

Ordb.
 kväda
 vs

Samma 84 åriga gummans farbror kallad
 Mitjals Lass var ^{lämnad} vid 70 års ålder ~~var~~ om
 sommarerna i Stockholm och arbetade på jordbruk.
 Han blev här vid en gång tillsjord av en
 ärrgubb (herremän) hur de buru sig åt i
 Dalom när de kunde bli så gamla, Gubben
 svarade: Du ädd sku jätå bartjörn å drick
 vattnä släcksa ig, ädd du livå ivinnerligga
 Men dug jät fö fett å dö drick fö sött,
 fö dö rättnär du sund livännäs, (Du skulle
 äta bark och dricka vatten som jag som jag,
 hade du fått leva i evighet. Men du äter

10.

för fett och dricker för sött, därför ruffnar
du sänder levande.

Landsmålsarkivet Uppsala 7328
By A. Andersson. 1934. MORA
DAL.

Frgl. 19